Kiswahili Grade 6

1 Vyungo vya ndani vya mwili

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 1)

1. (a) kanga (b) ushanga (c) mdudu (d) ndizi
   (e) jagi (f) kwanja (g) chaja (h) shati
2. (a) kanga (b) ushanga (c) mdudu (d) ndizi
   (e) jagi (f) kwanja (g) chaja (h) shati
3. Tathmini silabi zilizoundwa na mwanafunzi. Zikubali sauti zenye silabi lengwa.
   (i) da nda (ii) cha sha
   (iii) je nje (iv) go ngo
4. Tathmini usahihi wa matamshi ya mwanafunzi.
5. (a) ndume/dume (b) chombo/shombo (c) jaa/njaa
   (d gongo/gogo (e) shaka/chaka (f) duru/nduru
   (g) unga/uga (h) jama/njama
6. (b) Tathmini matamshi ya mwanafunzi.
   (i) geli/ngeli (ii) poda/ponda (iii) ugumu/ngumu
   (iv) shake/chake (v) jozi/njozi
   (c) Tathmini vitanzandimi vinavyoundwa na mwanafunzi.
7. Tathmini utamkaji sahihi wa mwanafunzi.
8. (a) Tathmini usomaji wa sentensi wa mwanafunzi.
   (b Kubali maneno yoyote anayoyatambua yenye sauti lengwa.
9. (a) Sikiliza usomaji na matamshi ya kila neno.
   (b) Kubali maneno yaliyopigiwa kistari, yenye sauti husika.
   (c) Sikiliza utamkaji wa maneno yanayotambuliwa na mwanafunzi.
   (d) Moyo/Figo Sikiliza yanavyotamkwa.

Kusoma (Workbook 6, uk. 4)

1. (a) ii, iv, v, (b) kutumiwa vibaya na binadamu hata kupata jeraha (c) kupunguziwa chakula (d) mapafu, moyo, ini, jino na figo. (e) Tathmini muhtasari.

(f) Eleza maana, unaweza kutumia kamusi.

2. (a) moyo (b) ulimi (c) mbavu (d) mapafu (e) moyo (f) ufizi
(g) ubongo (h) mfupa (i) utumbo (j) kibofu

3. moyo, mapafu, ubongo, figo.

Sarufi (Workbook 6, uk. 8)

1. (a) ngeni (b) chepesi (c) kuukuu (d) mfupi
   (e) kikubwa (f) karimu (g) Marefu, mazuri
2. Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi.
3. (a) mpole (b) chungu (c) nyepesi (d) mtamu
   (e) mapya (f) mtupu (g) kipya (h) mibaya
4. Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi.

Vivumishi viashiria

1.(a) yale (a) hizi (c) hiyo (d) hicho (e) hizi (f) hizo

2. Tathmini sentensi, atumie vivumishi alivyopewa.

Vivumishi vimilikishi

1. (a) yangu (b) changu (c) yangu (d) langu
   (e) wangu (f) yangu (g) yangu/zangu (h) yangu
   (i) wangu (j) mwangu/kwangu/pangu
2. (a) yangu/wangu (b) yetu/yetu (c) lake/mwake
   (a) wetu/yetu (e) wao/yao (f) zetu
   (g) lake (h) langu (i) wako/mwako
   (j) yangu

3.

Vivumishi vya sifa	Vivumishi viashiria	Vivumishi vimilikishi
mweusi	hiki	vyetu
pema	ule	zake
duni	wale	pao
refu	hicho	mwenu
dogo	huko	wetu
safi	hayo	kwako
	zile	
	humu	wangu
	hizo	lao

Kuandika (Workbook 6, uk. 8)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

2 Michezo

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 12)

1. (a) Watu wanasalimiana (b) Watoto wanaagana
2. Watu kujuliana hali na kutakiana mema.
3. (a) Sabalkheri? – Sabalkheri/aheri (b) Umeshindaje? – Salama
   (c) Habari za utokako? – Njema/nzuri (d) Masalkheri? – Masalkheri/aheri
   (e) Salaam aleikum? – Aleikum salaam
   (f) Waambaje? – Sina la kuamba (g) Umeamkaje? – Salama
   (h) U hali gani? – Njema / nzuri (i) Habari za jioni? – Nzuri/ njema
4.

Maamkuzi	Maagano
Hujambo?	Buriani
Salaam aleikum?	Makiwa
Chewa?	Lala unono
Alamsiki?	Ndoto njema
Waambaje?	Sabalheri

5. Ambatanisha maamkuzi na maagano
   (a) Lala salama – Nawe pia (b) Waambaje? – Sina la kuamba
   (c) Umeshindaje? – Vizuri/vyema (d) Buriani – Buriani dawa
   (e) Chewa? – Chewa (f) Tuonane – Majaaliwa
   (g) Alamsiki – Binuru (h) Salaam aleikum? – Aleikum salaam
   (i) Kwaheri – Kwaheri ya kuonana (j) U hali gani? – Njema/nzuri
6. (a) Si kweli (b) Kweli (c) Kweli (d) Kweli (e) Si kweli
   (f) Si kweli (g) Kweli (h) Si kweli (i) Si kweli (j) Si kweli
7. (a) Usiku (b) Mnaagana (c) Shikamoo
   (d) Watoto (e) Asubuhi (f) Buriani
   (g) Sabalkheri/Masalkheri (h) Buheri afya (i) Sina la kuamba
   (j) Jioni/usiku
8. Mwanafunzi aandike mazungumzo kati yake na nyanya/babu. Atumie salamu na maagano mwafaka.
9. Mwanafunzi aandike mazungumzo kati ya Marieta na Musa. Mazungumzo yahusishe salamu na maagano.

Kusoma (Workbook 6, uk. 16)

1. Watoto wanacheza michezo tofauti wakiwa shuleni.
2. (a) (i) Kweli (ii) Si kweli (iii) Ni kweli (iv) Si kweli
   (b) Timu pinzani iliwasili kwa vishindo huku ikiwatishia kwa vifijo, firimbi na nderemo.
   (c) Walishangaa kwa kuwa washindani wao walikuwa wakishangilia ilihali mechi ilikuwa haijaanza au kuisha.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 53 03/11/2022 12:52

(d) (iv) Timu pinzani ilinyakua ushindi.

(e) Mpira kugusa wavu/neti mpira kuingia ndani ya wavu, yaani kufunga bao.

(f) 45

(g) Kupokea wachezaji uwanjani, kuanzisha mchezo, kupuliza kipenga, na kuhakikisha kwamba wachezaji wanatii sheria uwanjani.

(h) Kupanga mechi, kuwasimamia wachezaji wakati wa matayarisho ya mashindano. Jawabu lolote lile litafaa, bora lilenge mada.

(i) (a) refa – anayesisimamia mechi uwanjani na kutoa uamuzi kuhusu mshindi wa mechi

(b) kochi – pia kocha. Huwatayarisha wachezaji kwa ajili ya mashindano

(c) shabiki – watazamaji na washangiliaji wakati mchezo unapoendelea

(d) jezi – sare za michezo ambazo hufanana kati ya wachezaji wa timu moja

(e) firimbi – kifaa kinachotumiwa na kocha uwanjani ili kusimamisha au kuanzisha mchezo

3. (a) Malumbano (b) awamu (c) golikipa (d) mkwaju
(e) bao (f) Pasi (g) wachezaji (h) timu

Sarufi (Workbook 6, uk. 19)

1. hutoa habari kuhusu idadi ya nomino.

2. Vivumishi vya idadi

(a) mawili. (b) tano (c) wengi
(d) machache (e) kadhaa (f) thelathini na tisa.
(g) mingi (h) lote (i) vichache
(j) Baadhi

3. Mwanafunzi atunge sentensi akitumia vivumishi hivi.

(a) wanne (b) tele (c) kochokocho (d) sita
(e) tisa (f) kadhaa (g) -ingi (h -ote
(i) pomoni (j) themanini

4. (a) Kumi na moja (b) Ishirini na moja (c) Minne, miwili
(d) Mmoja,mmoja (e) Saba (f) Sita, tisa
(g) Hamsini (h) Tisini (i) Manane
(j) Wanne

Vivumishi viulizi

1. (a) Wepi (b) Wangapi (c) Gani (d) Nini (e) Nani
(f) Yupi (g) Upi (h) Upi (i) Yupi (j) ipi

2. (a) Wangapi (b) Vingapi (c) Mangapi (d) Mingapi (e) Mangapi
(f) Ngapi (g) Ngapi (h) Ngapi (i) Mangapi (j) Ngapi

Kivumishi kirejeshi amba-

1. (a) ambao (b) ambayo/ambazo (c) ambayo
(d) ambako (e) ambalo (f) ambazo
(g) ambaye (h) ambavyo

2. Mwanafunzi atunge sentensi zenye kuzingatia vivumishi alivyopewa.

Kuandika (Workbook 6, uk. 19)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

3 Mahusiano

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 23)

1. Kutamka vitendawili kwa kuzingatia sauti lengwa; **d,nd, ch, j, nj, g, ng**
2. (a) nungunungu (b) mchanga (c) mgomba (d) jua/mwezi (e) mwavuli
   (f) kaburi (g) mlango (h) usingizi (i) ulimi (j) uyoga
3. (a) miibani – nanasi
   (b) mlango nguzo moja – uyoga
   (c) ng'o, ng'o – giza
   (d) mlango – yai
   (e) Saa – moyo
   (f) Nikicheka – kioo
   (g) niendako – kivuli
   (h) mbili – macho
   (i) nje – hindi
   (j) nyama – muwa
4. (a) Cheupe chavunjika manjano yatokea – picha ya yai
   (b) Funga mizigo twende Kongo – mbwa
   (c) Jiwe la njaa latoa maji – kipaji
   (d Ndugu wawili wanafanana lakini hawatembeleani- macho
5. (i) Huchemsha bongo (ii) Huburudisha (iii) Hujumuisha watu
   (iv) Huelimisha (v) Hufikirisha
   (vi) Hufafanua dhana katika mazingira ya watu
6. (a) Nyanya anapepeta mpunga – kupe zikipepesa
   (b) Mama nieleke – kitanda
   (c) Chakula cha mtoto – usingizi
   (d) Mfalme katikati lakini watumishi pembeni – moto na mafiga
   (e) Dada yangu kaoga nusu – jiwe mtoni
   (f) Babu amefunga ushanga shingoni – mtama
   (g) Baba alinipa mfupa nikautunza ukawa fahali – muwa
   (h) Ndugu wawili wafanana sana lakini hawatembeleani – macho
   (i) Rafiki yangu ana mguu mmoja – uyoga
   (j) Wanangu wawili wanagombana mchana usiku hupatana – mlango

Kusoma (Workbook 6, uk. 25)

1. (a) Ndugu yake mdogo.
   b) Alikaa peke yake, hakushirikiana na watu, hakusalimia watu.
   (c) Walialikana kwenye sherehe, walisalimiana, walikutana katika mikutano ya kuimarisha maendeleo kijijini, walimsaidia Bwana Koku kuzima moto.
   (d) Hitilafu za nguvu za umeme.
   (e) Majirani wakishirikiana huweza kutatua matatizo yanayowakumba.
   (f) Pengine Bwana Koku alikuwa mbinafsi. Hili ni swali la ubashiri, jawabu lolote linafaa bora tu lilenge mada.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 56 03/11/2022 12:52

(g) Ni vizuri mtu kushirikiana na watu wengine.

(h) Jirani, ndugu na wageni

2.

Mahusiano	Maelezo
Ndugu	Mtu ambaye unahusiana naye kinasaba au mliyezaliwa na mama na baba mmoja.
Mwandani	Rafiki ambaye anafahamu mambo yako mengi hasa siri zako.
Jirani	Mtu ambaye anaishi karibu na wewe.
Mwenza	Mtu ambaye mnapatana na kufaana.
Somo	Mtu ambaye ni rafiki yako ama ambaye majina yenu yanafanana.
Sahibu	Mtu anayeaminiana na kupendana na mwingine.
Muhibu	Rafiki wa karibu.
Msena	Rafiki ambaye mnafahamiana sana.

3. Jawabu lolote linafaa iwapo mwanafunzi ataelezea vile anavyohusiana na watu kule anakoishi.

Sarufi (Workbook 6, uk. 28)

Kiwakilishi ni neno linalochukua nafasi ya nomino. Kiwakilishi nafsi ni neno linalosimamia nafsi, nafsi ya kwanza, nafsi ya pili na nafsi ya tatu.

1. (a) Mimi (b) yeye,wewe (c) yeye (d) sisi
   (e) nyinyi (f) Hawa, wale (g) Yeye (h) Wao
   (i) nyinyi (j) yeye,wewe
2. (a) wao (b) Wewe (c) Sisi (d) nyinyi (e) mimi
   (f) yeye (g) Yeye (h) mimi (i) Wao (j) wewe
3. (a) huyu (b) Huku (c) hiki (d) haya (e) huu, ule
   (f) zile (g) Yule, wale (h) Kule (i) Hayo, wale (j) Ile
4. Mwanafunzi atunge sentensi zinazohusu viwakilishi viashiria.
5. (a) wanne (b) Wawili (c) tano (d) Wengine
   (e) machache (f) Wengi (g) Thelathini (h) Wanane
6.

Viwakilishi vya nafsi	Viwakilishi vya idadi	Viwakilishi vya viashiria
Mimi	Wanne	huyu
	Mengi	wale
Yeye	Kumi	hao
	Tele	
	Vitatu	

II. Uakifishaji

1. (a) Kumbe! Kocha wetu ana kifafa.
   (b) Nenda sokoni uniletee bidhaa zifuatazo: nyanya, kitunguu, matunda na mboga.
   (c) Wageni waliotutembelea ni: Ahadho, Haawa, Kulamo na Hamadi.
   (d) Kati ya ng’ombe na mbuzi, nani ana nyama tamu?
   (e) Ala! Kumbe hata wewe hujui barabara za jiji hili?

(f) Meno yake meupe yanang’aa kama mwezi mpevu.

(g) Yafuatayo ni maziwa katika nchi yetu: Baringo, Nakuru, Elementaita, Viktoria na Bogoria.
(h) Kumbe! Barabara zote zimetiwa lami?
(i) Uking'oa miche ipande siku iyo hiyo.
(j) Hizi ndizo mbinu za usafiri nijuazo: gari, ndege na pikipiki.

2. **"Baba!** Baba!" Kazamwendo alimwita baba yake huku akipumua kama farasi mashindanoni. Baba kugeuka aling'oka moyo kumwona mwanawe ameanguka chini pu! kama gunia la viazi. Alimkimbilia na kumnyanyua. "Ninasumbuliwa na mambo mengi: kufeli mtihani, kuadhibiwa, kufukuzwa shuleni na kupewa mtihani mwingine," Kazamwendo alisema huku machozi yakimtiririka tiriri.

Kuandika (Workbook 6, uk. 28)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

4 Misimu

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 32)

1. Kutambua neno la heshima katika sentensi, kulitamka kulipigia kistari.
   (a) Bi. (b) Binti (c) Mheshimiwa
   (d) Hayati (e) Nana (f) Ustadh
   (g) Rais (h) Mwadhini, mteka maji
   (i) Padre (j) Shehe
2. Kutazama picha, kuandika maneno yenye heshima yanayoweza kutumika; Mwalimu, Bi, Mwanafunzi, Shikamoo, Marahaba
3.

(a)	Balozi	Anayewakilisha serikali ya nchi yake katika nchi nyingine.
(b)	Mtawa	Mcha Mungu aliyejitenga na mambo ya dunia.
(c)	Kasisi	Kiongozi wa ibada ya dini ya kikatoliki.
(d)	Mwadhini	Anayewaita waislamu waende kuomba.
(e)	Mwimbaji	Mtu anayeimba.
(f)	Rais	Kiongozi wa nchi huru.
(g)	Shehe	Mwenye elimu ya dini ya Kiislamu.
(h)	Nahodha	Anayeongoza chombo cha majini au kikundi cha wanamichezo.
(i)	Mwalimu mkuu	Mwalimu anayesimamia walimu wengine shuleni.
(j)	Hayati	Jina la kutanguliza kabla ya kumtaja mtu mashuhuri aliyekufa.

4. (a) Makamu –aliye na madaraka chini ya mkuu, msaidizi
   (b) Imamu – kiongozi wa dini ya kiislamu
   (c) Spika – kiongozi anayeongoza majadiliano bungeni
   (d) Bibi – jina la heshima kumuita mwanamke aliyeolewa, aliyemzaa mama au baba

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 59 03/11/2022 12:52

(e) Kaka – mtoto wa kiume mliyezaliwa naye, jina wanaloitana marafiki wawili wa kiume, jina la heshima kumuita mwanamume wa makamo usiyejua jina lake

5. (a) Marehemu (b) Binti (c) Spika (d) Rais
   (e) Makamu (f) Kiranja (g) Gavana (h) Hakimu

6. (a) Chifu
   (b) Padre/imamu n.k (kadiria majibu ya mwanafunzi kwa mujibu wa dini yake)
   (c) Rais (d) Marehemu (e) Ndugu
   (f) Kaka (g) Rifarii (h) Utingo/taniboi/kondakta
   (i) Mwakilishiwodi

7. (a) Jina la heshima linalotajwa kabla ya jina la mwanamke.
   (b) Jina linalotumiwa kabla ya kutaja jina la mtu anayeheshimiwa, muadhama.
   (c) Mwana wa kiume wa mtu fulani.
   (d) Aliyekwishafariki.
   (e) Mwanamume mwenye umri mdogo.
   (f) Mzee wa kike, jina la heshima la kumwita mama mzazi.
   (g) Ndugu wa kiume.
   (h) Mwenye uhodari mkubwa katika nyanja fulani.
   (i) Anayetoa maelezo kuhusu aliyoyaona, anayetoa ushahidi.
   (j) Anayetafuta nafasi ya uongozi.

8. Tathmini majibu ya wanafunzi. Kubali yale yanayotoa dhana ya kuonyesha heshima kwa watu wengine.

9. Tathmini majibu ya mwanafunzi. Kubali yale yanayoonyesha umuhimu wa heshima baina ya watu.

Kusoma (Workbook 6, uk. 35)

1. (a) Weka kifaa chako nywila
   (b) Fungua faili lengwa pekee
   (c) Funga faili unapomaliza kulitumia
   (d) Weka kifaa chako mahali salama na mbali na moto au maji
   (e) Usijibu jumbe kutoka kwa watu usiowajua
   (f) Usitume picha mbaya mitandaoni. Tathmini majibu ya wanafunzi. Kubali yale ambayo ni hatua za kuzingatia wakati wa kutumia vifaa vya kidijitali.

2. Masika, vuli, kiangazi, kipupwe

3. (a) Chumba cha tarakilishi
   (b) majanga
   (c) watumie tarakilishi kwa umakini na kuzitunza, wasifungue mitandao isiyofaa na wafuate utaratibu ufaao wanapofungua tarakilishi na mafaili.
   (d) (i) fungua faili lengwa, tarakilishi iwe na nywila, funga tarakilishi umalizapo kuitumia, tarakilishi itunzwe vyema.
   (ii) fungua mtandao salama pekee, usijibu jumbe za watu usiowajua mtandaoni, usitume picha au video mtandaoni, mfahamishe mzazi au mwalimu mara moja unapoona ujumbe usioulewa mtandaoni.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 60 03/11/2022 12:52

(e) (i) masika au kifuku (ii) vuli au mchoo (iii) kipupwe iv) kiangazi

(f) Kiangazi ni msimu usiokuwa na mvua, masika msimu wa mvua nyingi, vuli msimu wa mvua chache na kipupwe ni msimu wa baridi kali.

(g) Hakuna mvua ya kutosha wakati huo.

(h) Ili kujikinga kutokana na baridi kali ya wakati huo ambayo inaweza kuwasababishia ndwele.

(i) Kiangazi

(j) Masika

(k) Tathmini jibu la mwanafunzi, kubali lile ambalo linahusiana na ujumbe katika kifungu.

Sarufi (Workbook 6, uk. 38)

1.ya, ya

2.	(a) mafuta	(b) maisha	(c) marashi	(d) maegesho	(e) makazi
3.	(a) masizi	(b) maji	(c) maziwa	(d) maji	(e) maisha
	(f) maskani	(g) masafa	(h) maradhi	(i) makombo	(j) maji

4. (a) Kina dada walitumia manukato yaliyonukia.
   (b) Kina mama zetu wanayaogopa mauti.
   (c) Nchi zenu zina maendeleo kama yaliyo katika nchi zetu?
   (d) Ni hatia kwa watu wowote kuchafua mazingira.
   (e) Tunayafurahia majira ya mvua maana tumeweza kupanda miche.
   (f) Si vizuri kuwa watu wenye majivuno katika jamii.
   (g) Wazazi huhakikisha tuna masurufu tunapokuwa safarini.
   (h) Sherehe hizo zilijaa mapochopocho.
   (i) Mavi ya kale hayanuki.
   (j) Jiepusheni na matata.

5. (a) Sazo la chakula hiki litahifadhiwa.
   (b) Nisaidie na makala yako niyasome.
   (c) Nikipewa malipo yangu nitakununulia zawadi.
   (d) Aliimba kwa mahadhi yaliyoniburudisha.
   (e) Mwanafunzi amenusurika kwenye mafuriko yale.
   (f) Mandhari ya jiji la Nairobi yanavutia zaidi kwenye barabara ya juu.
   (g) Mkulima aliwasilisha takwa lake kwa gavana.
   (h) Matokeo yake katika mtihani ni ya kuridhisha.
   (i) Nililetewa marashi mengi.
   (j) Masika yalimzidishia maradhi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 38)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

Tathmini tamati I (Workbook 6, uk. 41)

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 41)

1. (a) (i) choka/shoka (ii) gongo/gogo (iii) goma/ngoma
   (iv) shuku/chuku (v) dodi/ndondi (vi) vunja/vuja
   (b) (i) doa/ndoa (ii) chaka/shaka (iii) vuja/vunja (iv) thibiti/dhibiti
2. (a) Kusoma shairi
   (b) Kutambua sauti d nd ch sh j nj g ng katika shairi
   (i) Kite**nd**awili a**ch**oma ku **ch** em **sh** a/m **sh** ale
   jibu/**j**eupe/m**j**i ukivu**nj**a/ma**nj**ano kukite**g**a
   fu**ng**u/**ch**a**ng**u/vya**ng**u/**ch**u**ng**u/la**ng**u
   bo**ng**o/nu**ng**unu**ng**u/mawi**ng**u/kifu**ng**u
   (ii) poda/ponda (ii) acha/Asha
   (iii) je/nje (iv) fuga/funga
   (iii) Ukivunja jeupe jeupe manjano itatokea. **Yai**
   Achoma bila mshale. **Nungunungu**
3. (a)

Maamkuzi	**Majibu**
Shikamoo?	Marahaba
Umeshindaje?	Salama
Habari za shuleni?	Njema
Nyanya hajambo?	Hajambo

(c)

Maagano	**Majibu**
Kwaheri	Ya kuonana
Usiku mwema	Kwako pia
Jioni njema	Kwako pia

4. (a) mtawa (b) naibu (c) marehemu
   (d) bwana (e) mheshimiwa

Kusoma (Workbook 6, uk. 44)

1. (a) Uwanjani
   (b) Faida za kunywa maji na hatari za kutoyanywa
   (c) Figo - kuchuja damu
   Kibofu -kuhifadhi mkojo
   (d) Figo - zitashindwa kuchuja damu
   Kibofu – mkojo wa asidi waweza kukuchoma
   (e) Tathmini usahihi wa maelezo ya mwanafunzi.
2. (a) Ina matini ya kujifunza mengi
   (b) Kueleza maana za maneno magumu/kuelimisha
   (c) Visawe, vitawe, vitenzi, vihusishi, vielezi
   (d) Nomino – kitabu/matini/kamusi
   Vitenzi – tathmini/rahisisha/ondoa

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 62 03/11/2022 12:52

(e) Awe na mazoea ya kusoma/kutumia kamusi

3. Kujidhibiti/kutahadhari
   (b) kwa usalama wa mtumiaji
   (c) Kupata maelezo kuhusu kitu/jambo fulani
   Kujifunza kwa njia ya video
   (d) Kudhuru uwezo wa kufikiria
   Matatizo ya kiafya

Sarufi (Workbook 6, uk. 48)

1. (a) ishirini na kimoja (b) mtupu (c) hilo
   (d) lake (e) gani (f) ambao
   (g) dogo (h) vipi
2. **"**Jina lako ni gani kati ya haya**?"** Mwalimu alimuuliza mwanafunzi mgeni.

   "Mwalimu, majina haya yote ni yangu**:** Ken**,** Yakobo**,** Mshindi**,** Kibor na Kasa.**"**
   "Ala! Mbona una majina mengi hivyo**?"** Mwalimu alimuuliza kwa mshangao.
   "Kwa sababu wajomba na ami zangu walitaka niitwe majina yote waliyonichagulia.**"**
   Wanafunzi wote darasani walicheka kwa!kwa!kwa!
3. (a) wadogo/wakubwa (b) hiki/hicho (c) machache
   (d) wawili (e) humu
4. mafuta makao maisha manukato maji
5. (a) Nilikuwa na mashaka kwa kuwa niliachwa na basi.
   (b) Shughuli ya kumsaka mwizi huyo inaendelea.
   (c) Utaanza kuyatengeneza manati lini?
   (d) Mnyama akitolewa kwenye malisho atapelekwa mtoni.
   (e) Ingawa pato lake lilikuwa kidogo, alilitumia kuanzisha mradi mkubwa.

Kuandika (Workbook 6, uk. 48)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

5 Mshikamano wa Kitaifa

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 50)

1. (a) Mwanafunzi aandike na ataje methali kumi.
   (b) Maelezo ya methali zilizotajwa yanaweza kuhusisha maana ya nje na ya ndani.
   (c) (i) Mtoto akibebwa hutazama/huangalia kisogo cha mama/nina yake.
   (ii) Mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.
   (iii) Mtoto wa nyoka ni nyoka.
   (iv) Samaki mkunje angali mbichi.
   (v) Asiyesikia la mkuu huvunjika guu.
   (vi) Ukichelea mtoto kulia utalia wewe.

(vii) Heshima si utumwa.

(viii) Umoja ni nguvu utengano ni udhaifu.

(ix) Kidole kimoja hakivunji chawa.

(x) Mtoto mkaidi hafaidi ila siku ya Idd.

2. (a) Methali za ushirikiano ni kama vile; jifya na jifya ndipo moto huwaka.

   (b) Mwanafunzi aeleze maana ya methali alizotaja na kuandika.

3. Ajadili na mzazi ama mlezi kuhusu mshikamano wa kitaifa. Atumie methali zinazohusu umoja na ushirikiano katika mazungumzo.

   (a) Mshikamano wa kitaifa ni ushirikiano na umoja kati ya wananchi.

   (b) Mshikamano wa kitaifa huleta amani na maendeleo nchini.

   (c) Mwanafunzi anaweza kuishi na kufanya kazi na jirani zao kwa ushirikiano na amani Wanaweza kukemea ukabila na ubaguzi wa aina yote.

4. (i) Jifya moja haliinjiki chungu.

   (ii) Kinga na kinga ndipo moto huwaka.

   (iii) Kofi hazilii ila kwa viganja viwili.

   (iv) Mkono mtupu haulambwi.

   (v) Ukuni mmoja hauwashi moto.

   (vi) Upweke ni uvundo.

   (vii) Mkono mmoja haulei mwana.

   (viii) Chanda chema huvikwa pete.

   (ix) Umoja ni nguvu utengano ni udhaifu.

   (x) Mwenda tezi na omo marejeo ni ngamani.

5. Kusoma na kupigia msitari methali

   (b) Wengi wape.

   (d) Wapishi wengi huharibu mchuzi.

   (f) Penye wengi hapaharibiki jambo.

   (g) Umoja ni nguvu.

   (h) Kidole kimoja hakivunji chawa.

6. Kukamilisha methali zinazoafiki tabia

   (a) Watu ambao hukataa wenzao – Mtu pweke ni uvundo. Asiyependa wengi ni mchawi.

   (b) Watu wanaojitenga na wengine – Umoja ni nguvu utengano ni udhaifu.

   (c) Watu wanaojidai kujua kila kitu – Ukijua huu hujui ule.

   (d) Watu wanaofikiria kuwa wanaweza kujifanyia kila kitu – Kidole kimoja hakivunji chawa.

   (e) Watu wasiopenda watu wengi – Mtu ni watu.

   (f) Watu wasiotii wazazi wao – Asiyesikia la mkuu huvunjika guu

   (g) Watu wenye pupa ya kufanya mambo – Mwenye pupa hadiriki kula tamu

   (h) Watu wenye tamaa – Tamaa ilimuuwa fisi.

Kusoma (Workbook 6, uk. 54)

1. (a) Mwanafunzi atazame picha

   (b) Watu wanaomba wakiwa wameinua mikono juu. Bendera ya taifa inapepea.

   (c) Kuabudu kwa pamoja na kupandisha bendera huleta mshikamano wa kitaifa.

2. (a) Miwili

   (b) Tathnia ni mishororo mitatu na tathnia ni mishororo miwili.

   (c) Unne

   (d) Ukwapi

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 64 03/11/2022 12:52

(e) Utao ni kipande cha pili cha mshororo wa shairi

(f) Minne

(g) (i) Umbo lake twatambua, ni mishororo miwili.
(ii) Tena naona fahari, nimefika beti tatu.
(iii) Sasa nawe umejua, vipande hivyo viwili.

(h) Mshororo una vipande viwili. Ukwapi ni kipande cha kwanza na cha pili ni utao.

(i) a,

(j) (i) la mishororo minne katika kila ubeti (ii) 16 (iii) 64

Sarufi (Workbook 6, uk. 56)

1. **Uzembe** wa Sungura **<u>ulimfanya</u>** ajifiche siku ya kuchimba kisima. Wanyama wenzake **<u>walilalamikia</u>** utoro huo wa Sungura. Mfalme Simba aliwaambia wanyama watumie ujanja **<u>wao</u>** kumnasa Sungura ili apewe adhabu. Mzee Kobe aliahidi kutumia hekima yake kumshika Sungura. Alisema kuwa angetumia **<u>urafiki</u>** wao uliokuwa umenoga. Wazo lake **lilifaulu**. Sungura alipokamatwa, aliomba msamaha na kuahidi kuishi na wanyama wenzake kwa **<u>ushirikiano</u>** na umoja. Aliahidi kuwa angeshirikiana na wenzake kutekeleza miradi ya jamii. Wanyama walimsamehe.

2. (a) Majina ya vitu kwenye picha katika umoja na wingi.
(i) Uyoga -uyoga (ii) Wali-wali
(iii) Wino -wino (iv) Unga-unga

(b) Katika wingi
(i) ujanja -ujanja (ii) uhuru-uhuru
(iii) urafiki-urafiki (iv) uji-uji
(v) upele-upele (vi) wema-wema
(vii) umoja-umoja (viii)werevu-werevu

3. **Mshikamano** wa kitaifa ni muhimu sana. Wananchi wanapokuwa na **<u>umoja,</u>** taifa huendelea vyema. Utakubaliana nami kuwa umoja ni nguvu, **<u>utengano</u>** ni **<u>udhaifu</u>**. **<u>Ushirikiano</u>** wa wananchi na viongozi hurahisisha **<u>uongozi</u>**. Nchi huweza kupiga hatua kisiasa. Wananchi pia wakishirikiana katika miradi ya kibiashara, **<u>uchumi</u>** wa nchi huzidi kuwa bora. Ni muhimu wananchi waungane na kufanya biashara bila kubaguana kwa misingi yoyote ile. **<u>Ushirika</u>** huu utaondoa **<u>utumwa</u>** wa kiuchumi miongoni mwa wananchi. Nchi inaweza kujivunia kuwa na **<u>uhuru</u>** kamili iwapo tu, inajitegemea kiuchumi.

4.

uji	<u>uwele</u>	<u>unywele</u>	usafi	utamu
utani	<u>ukuta</u>	ugali	<u>ubao</u>	<u>ukucha</u>
<u>waraka</u>	<u>wayo</u>	usuli	<u>ufito</u>	utoto
wema	<u>uga</u>	<u>ukope</u>	<u>ufuo</u>	ujana
<u>usukani</u>	uhuru	weledi		

(a) Mwanafunzi aandike mafungu ya maneno akitumia nomino zilizotolewa.

(b) Mwanafunzi atunge sentensi kumi akitumia nomino katika ngeli ya U-U katika umoja, kisha azigeuze katika wingi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 56)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

6 Usawa wa kijinsia

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 60)

1. Kusoma na kukariri shairi
2. (a)

da**d**a	ri**dh**ia	uka**ch**a**g**ua	wana**sh**ikilia
wame**sh**a**g**u**nd**ua	**sh**aha**d**a	he**sh**ima	**j**ambo
a**j**ivunia	**j**insia	ma**j**aliwa	m**g**ambo
tunawaba**g**ua	tusiba**g**ue	tukim**g**awia	we**ng**ine
ngazi	wa**ng**u	ya**ng**u	

(b)

dada	ri**dh**ia	uka**ch**a**g**ua	wana**sh**ikilia
wame**sh**a**g**u**nd**ua	**sh**aha**d**a	he**sh**ima	**j**ambo
a**j**ivunia	**j**insia	ma**j**aliwa	m**g**ambo
tunawaba**g**ua	tusiba**g**ue	tukim**g**awia	we**ng**ine
ngazi	wa**ng**u	ya**ng**u	

(c) Maana za maneno katika (b)

(d) Usawa wa kijinsia. (Kubali majibu mengine yanayokaribiana na hili)

3. (a) Tathmini maelezo ya mwanafunzi. (b) Tathmini maelezo ya mwanafunzi.
   (c) Tathmini maelezo ya mwanafunzi.
4. (a) Usawa na haki. (b) dada
   (c) masomo kwa madada/kupewa kazi/kupandishwa cheo
   (d) Tathmini usahihi wa maelezo ya mwanafunzi.

Kusoma (Workbook 6, uk. 62)

1. Ndugu wa kike kubaguliwa kwa sababu ya jinsia yake. Kubali majibu mengine sahihi.
2. Hatufai kuwabagua watoto. Kubali majibu mengine sahihi.
3. (a) watatu (b) Baba/Udi/Sudi
   (c) Alikosa kuenda shuleni kisha alipoulizwa, akapata nafasi ya kuelezea kuhusu dada yake. Kubali majibu mengine yanayowiana na kfungu.
   (d) Nyumbani
   (e) Kubali majibu kulingana na maoni ya mwanafunzi kuhusiana na maneno mapya kwake.
   (f) Kubali maelezo aliyochopoa kwenye kamusi kuhusiana na maneno mapya.
4. Kubali vitabu mbalimbali watakavyoteua na kuvisoma

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 66 03/11/2022 12:52

Sarufi (Workbook 6, uk. 66)

1. ya, yenyewe, hiyo, kuiweka, ikiwa.
2. (a) (i) miwani/miwani (ii) asali/asali
   (b) (i) mizani (ii) damu (iii) baridi (iv) miadi
   (c) Tathmini mafungu ya maneno pamoja na nomino katika ngeli ya I-I.
   (d) Tathmini sentensi za mwanafunzi.
3. (a) mvua asali baridi
   (b) Tathmini sentensi za mwanafunzi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 65)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

7 Majanga

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 68)

(a) Pinda mgongo, chapa kazi, changa bia, tiwa shime, tia moyo, jitoa mhanga

(b) Tathmini sentensi zenye nahau za kazi na ushirikiano.

(c) (i) kunja jamvi – maliza shughuli
(ii) piga jeki – saidia mtu kufanya jambo
(iii jifunga nira – kujitolea kabisa
(iv) kuwa imara – bila kutishika
(v) sema kwa sauti moja – kuwa na kauli sawa
(vi) jikaza kisabuni – kufanya bidii
(vii) chapa kazi – fanya kazi
(viii) tia bidii – ongeza nguvu katika kufanya jambo

(d) (i) Tia shime
(ii) Piga uzohali / laza damu
(iii) Changa bia
(iv) Piga jeki
(v) Kunja jamvi
(vi) Mchapa kazi
(vii) Jitolea mhanga
(viii) Kuwa imara
(ix) Amepigwa jeki
(x) Piga kalamu/ futa kazi

(e) Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi. Awe ametumia nahau za kazi na ushirikiano.

Kusoma (Workbook 6, uk. 71)

1. Tukio baya linalosababisha maafa au mateso kwa watu.
2. Janga la Korona, janga la ukame, janga la mafuriko. Kubali majibu mengine mradi ni majanga.
3. Janga hilo liliathiri kila sekta ya maisha yao: elimu, biashara, sherehe, ibada n.k
   (b) Kunawa mikono kila wakati, kuvalia vitamvua, kukaa umbali wa angalau mita moja kutoka kwa mwingine, kujiepusha na mahali penye watu wengi.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 67 03/11/2022 12:52

(c) Kuvalia glavu za mkononi, kujiepusha na vyakula vya vibandani na barabarani, kutomkaribia au kumgusa mtu aliyefariki kutokana na korona. Kubali majibu mengine mradi yanahusiana na kujiepusha na maambukizi ya korona.

(d) (i) Heri kujikinga kupata maradhi kuliko kuyapata maradhi hayo na kuanza kutafuta matibabu.

(ii) Tatizo lilikuwa linaelea kuwa kubwa zaidi.

(iii) Shule zote zilifungwa pamoja na vyuo na kuwafanya wanafunzi kukaa nyumbani. Wengi walipachikwa mimba na wengine kuacha shule kabisa. Watu wengi wanaofanya kazi katika sekta hii walipoteza kazi. Kubali majibu mengine mradi ni athari iliyoikumba sekta ya elimu.

(iv) Maelfu walipoteza kazi zao, wajane na mayatima waliachwa na kufa kwa wapendwa wao, watu waliacha kutangamana, taratibu za mazishi kwa jamii mbalimbali zilibadilika. Kubali majibu mengine ambayo ni athari zilizotokana na Korona.

(e) Maana

(i) Kumbukumbu; habari zinazobaki kwenye akili au kichwa cha mtu

(ii) inayofuata utaratibu uliowekwa

(iii) maelezo au mazungumzo yanayohusu jambo maalumu

(iv) iliyokataliwa na mamlaka (v) mingi

(f) Mwanafunzi na mlezi wajadili ujumbe kwenye kifungu hicho.

Sarufi (Workbook 6, uk. 74)

1. (a) Kusoma kifungu.
   (b) sokoni, shuleni, darasani, uwanjani, chumbani, kijijini

2. (a) (i) kikapuni (ii) dukani (iii) chumbani
   (vi) shambani (v) sokoni
   (b) vikapuni, madukani, vyumbani, mashambani, masokoni.

3. (a) Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi.
   (b) Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 73)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

8 Wanyama wa majini

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 76)

1. (a) galacha/bingwa (b) kurandaranda (c) heshima
   (c) fakiri (e) urembo (f) stihizai zako
   (g) pwagu (h) fununu (i) baraste
   (j) msena

2.	(a)	insi	adinasi	mahuluki	mja	
	(b)	dosari	mushkeli	kasoro	ila	
	(c)	soko	chete	gulio		
	(d)	lengo	dhamira	azma	kiini	
	(e)	labda	huenda	yamkini		
	(f)	hawinde	mkata	fakiri	mlalahoi	
	(g)	msiri	mhibu	rafiki	mfaragha	
	(h)	msichana	gashi	banati		
	(i)	rushwa	mlungula	chichiri	chai	
	(j)	ndarama	ngwenje	njenje	ghawazi	
3.	(a)	Mobaili	selula	rukono	simutamba	rununu
	(b)	barabara	baraste	tariki	njia	
	(c)	jamaa	akraba	familia	ukoo	

4.	(a)	jitimai	kihoro	majonzi	
	(b)	soni	tahayuri	izara	kinamasi
	(c)	rika	hirimu	makamo	
	(d)	tunutu	maige	funutu	
	(e)	ishara	taashira	isimu	
	(f)	maskani	manzili	baiti	kitende
	(g)	usono	gonezi	naumi	
	(h)	hara	kijiji	karia	
	(i)	sebeho	kiamshakinywa	kifunguakinywa	
	(j)	ngome	gereza	husuni	

5. (a) Mchukuzi/hamali anafaa kutunzwa vizuri.
   (b) Mastakimu/baiti/makao yawanariadha wale ni Iten.
   (c) Fuadi/mtima wa Kwamboka unapiga kwa kasi.
   (d) Mchapa kazi amepandishwa madaraka/wadhifa.
   (e) Ulaji wa samaki ni muhimu kwa siha/kondo/zihi.
   (f) Nitaenda kumtembelea msena/msiri/mwandani/sahibu/mbasi wangu.
   (g) Mjomba alijawa na majonzi/kihoro/jitimai alipopoteza kazi yake.
   (h) Utaenda mgundani/kondeni kwako juma lijalo?
   (i) Dua langu/sala yangu ni kwamba atanisikiliza tutakapozungumza.
   (j) Mbona gulio hili halina /chete hiki hakina/mnada huu hauna wateja?

Kusoma (Workbook 6, uk. 79)

1. samaki kasa taa dagaa nge (Kadiria majibu mengine)
2. (a) Papa/nyangumi (b) Papa
   (c) Ana gamba gumu/ana mwili mrefu uliogawika/ana miguu minane na mikono miwili
   (d) Wanaburudisha/wanasafisha mazingira/wanapamba dunia.
   (e) Tathmini usahihi wa jibu.
   (f) (i) kasa (ii) nge (iii) mamba (iv) kiboko (v) chura
   (g) Rekebisha jambo mapema kabla halijaharibika zaidi. Kubali majibu yanayokaribiana. Tathmini usahihi wa jibu.

Sarufi (Workbook 6, uk. 83)

I. Hali ya kutendeana

1. (a) chezeana (b) limiana (c) ng'oleana (d) someana
   (e) rukiana (f) kimbiliana (g) jengeana (h) fukuliana
   (i) pangusiana (j) onyesheana
2. (a) tulikatiana (b) fuliana (c) pikiana (d) ombeana (e) rushiana
   (f) chezeana (g) ondoleana (h) vuliana (i) kaliana (j) saidiana
3. (a) kunjiana (b) fumbiana (c) uliziana (d) chemshiana (e) amkiana
   (f) kimbiliana (g) tembeleana (h) ongezeana (i) salimiana (j) toleana
4. (a) tulikimbiliana (b) tuliitiana (c) tulisafishiana
   (d) tumesalimiana (e) imbiana (f) andikiana

II. Hali ya kutendesha

1.

Kitenzi	Hali ya kutendesha
(a) kosa	Kosesha
(b) zaa	Zalisha
(c) weza	Wezesha
(d) legea	Legeza
(e) choka	Chokesha
(f) shuka	Shukisha
(g) peperuka	Peperusha
(h) fuga	Fugisha
(i) vaa	Valisha
(j) zoea	Zoesha

2. (a) kataza (b) imbisha (c) igiza (d) rausha
   (e) dumisha (f) potosha (g) poza (h) chezesha
3. (a) endesha (a) komesha (c) kimbiza (d) toza (e) tandizha
   (f) lalisha (g) zamisha (h) safirisha (i) andikisha (j) zungusha
4. **Kulia**

   Pona -Ponya

   Soma - Somesha

   Chini

   Ongea - Ongelesha

   Anza - Anzisha

   Poa - Poza

   Andika - Andikisha

   Omba - Ombesha

   Safiri - Safirisha

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 70 03/11/2022 12:52

III. Hali ya kutendua

Kitenzi	Hali ya kutendua
(a) funga	Fungua
(b) waza	Wazua
(c) ziba	Zibua
(d) tega	Tegua
(e) bana	Banua
(f) anika	Anika
(g) tia	Toa
(h) angika	Angua
(i) twika	Tua
(j) kaza	Kazua

2. (a) kunjua (b) fungua (c) chimbua (d) vua
   (e) fumua (f) anua (g) fumbua (h) tegua
3. (a) fichua (a) chimbua (c) zibua (d) chomoa
   (e) epua (f) tandua (g) pindua (h) rembua
4. (a) Nitalivua rinda hili baada ya chajio.
   (b) Pangua nguo zilizo kwenye sanduku hilo.
   (c) Ndege iliyotoka Marekani inapakua mizigo.
   (d) Toa maji kwenye mtungi huu.
   (e) Niliwaona wapishi wakiepua chungu.
   (f) Anua mkeka kwenye jua.
   (g) Aliishonoa nguo yangu ndipo ikanitosha.
   (h) Daktari alinifungua bendeji kwenye kidole.

Kuandika (Workbook 6, uk. 82)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

Tathmini tamati II

A Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 88)

1. (a) Methali za kuhimiza ushirikiano, kwa mfano:
   (i) Mtu ni watu. (ii) Chanda kimoja hakivunji chawa.
   (iii) Mtu pweke ni uvundo. (iv) Kinga na kinga ndipo moto huwaka.
   (v) Jifya moja haliinjiki chungu.
   (b) Maana ya methali za ushirikiano
   (i) Mtu ni watu – mtu akiwa peke yake hawezi kujitosheleza.
   (ii) Chanda kimoja hakivunji chawa – kidole kikiwa kimoja hakiwezi kutekeleza majukumu fulani. Bora vidole vishikane ili viweze kufanya kazi.
   (iii) Mtu pweke ni uvundo – mtu akiwa peke yake ni kama ambaye ananuka. Akiwa na wenzake ananukia, yaani anapendeza na kuvutia. Mtu huwa na manufaa akiwa na watu.

(iv) Kinga na kinga ndipo moto huwaka – ukuni mmoja hauwezi kuwasha moto. Lazima uweke kuni kadha wa kadha pamoja ili moto uwake. Mtu mmoja hawezi kufanya mambo peke yake. Anahitaji kushirikiana na wenzake.

(v) Jifya moja haliinjiki chungu – jiwe moja haliwezi kuhimili chungu, kitaanguka. Kuna majukumu ambayo mtu hawezi kutekeleza peke yake.

2. Mwanafunzi amkaririe mwenzake shairi. Mwenzake ampe maoni yake.
3. (a) Azungumze nao kuhusu usawa wa kijinsia.
   (b) Dada na kaka waheshimiane.
   (c) Nyote mna haki sawa kamwe msijisaliti.
   (d) Shairi hili lina mishororo minne katika kila ubeti. Tathlitha lina mishororo mitatu katika kila ubeti.
   (e) Minne, unne au tarbia
4. (a) (i) Adamu/dhamira (ii) Cha/heshima
   (iii) Moja/njia (iv) Kubaguana/zingatia
   (b) (i) Adamu- mwanadamu wa kwanza kwa mujibu wa baadhi ya dini.
   Dhamira- nia.
   (ii) Cha – kitenzi kisaidizi heshima – kuwa na adabu na utiifu kwa watu
   (iii) Moja – Nambari ya kwanza njia – mahali pa kupitia
   (iv) Kubaguana – kutopeana haki zingatia – kuwa mmakinifu
5. Umuhimu wa usawa wa jinsia zote.
6. (a) Mwanafunzi aandike kisa cha aya moja kuhusu usawa wa kijinsia. Atumie maneno yenye sauti d dh, ch sh, j nj, na g ng katika kisa chake. Amsomee mzazi au mlezi kisa hicho.
7. (a) (i) Piga kitabu (ii) Funga kibwebwe (iii) Tia fora
   (iv) Unga mkono (v) Tia bidii
   (b) (i) Piga kitabu – soma kwa bidii
   (ii) Funga kibwebwe – kujitahidi sana
   (iii) Tia fora – kusifika
   (iv) Unga mkono – shirikiana na mtu kufanya jambo
   (v) Tia bidii – fanya jambo kwa kujitolea
   (c) Tathmini usahihi wa sentensi zenya nahau za kazi na ushirikiano.
8. (a) (i) Kiamboni/ nyumbani/chengoni (ii) Soko/chete/gulio
   (iii) Msichana/banati/binti
   (b) Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi.

Kusoma (Workbook 6, uk. 91)

1. (a) Nimeleta mashairi, (b) pia laitwa utatu,
   (c) Shairi la tathnia lina mishororo miwili katika kila ubeti. Shairi la tarbia lina mishororo minne katika kila ubeti.
   (d) Mishororo mitatu. (e) Aina za mashairi.

2. Shairi la tarbia mwanafunzi alilolichagua
   (a) Jibu lilenge mada ya ushairi wa tarbia- mishororo minne.
   (b) Jibu lilenge shairi lililoteuliwa la tarbia.
   (c) Utao ulenge shairi la tarbia liloteuliwa.
   (d) Ujumbe na funzo kutokana na shairi lililochaguliwa.
3. (a) Mwanafunzi aandike alichozingatia wakati wa kuchagua mada.
   (b) Jibu lilingane na makala ambayo mwanafunzi amesoma.
   (d) Maana za maneno mapya kutokana na makala aliyosoma.
4. (a) Sifa za mchezo wa kuigiza, km;
      (i) Majibizano (ii) Maelezo kwenye mabano
   (b) Karima alitaka kwenda kuwafuga wanyama hao.
   (c) Wanyama wana haki ya kuishi katika mazingira yao halisi isipokuwa wanapopokea huduma za matibabu.
   (d) Sifa za kimaumbile za wanyama wa majini waliotajwa kwenye mchezo; kasa, samaki, mkunga na chura.

Sarufi (Workbook 6, uk. 94)

1. (a) ulipoiva (b) kuibandua (c) kidogo (d) huo (e) hapakuwa
2. (a) (i) Uwele (ii) Ua (iii) Werevu
   (iv) Wema (v) Ukali (vi) Ubani
   (vii) Weledi (viii) Upeo (ix) Weusi
   (x) Upendo
   (b) (i) Uwele (ii) Ua (iii) Werevu
   (iv) Wema (v) Ukali (vi) Ubani
   (vii) Weledi (viii) Upeo (ix) Weusi
   (x) Upendo
   (c) Tathmini usahihi wa sentensi kumi zenye nomino za ngeli ya U-U
3. (a) Miwani (b) Sharubati (c) Bizari (d) Damu (e) Theluji
   (f) Simiti (g) Pilipili (h) Furaha (i) Harufu (j) Sharubati
4. (a) mirathi (b) miwani (c) biriani (d) asali (e) chumvi
   (f) chai (g) divai (h) hewa (i) supu (j) sukari
5. Sentensi 10 zenye nomino kumi katika swali la 4.
6. Tathmini usahihi wa sentensi zenye nomino hizi kwa umoja.
7. Tathmini usahihi wa sentensi katika swali la 6 zikiwa katika hali ya wingi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 94)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

9 Afya ya akili

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 97)

1. (a) rasmi (b) si rasmi (c) si rasmi (d) si rasmi (e) rasmi
   (f) si rasmi (g) rasmi (h) rasmi (i) si rasmi (j) rasmi
2. (a) rasmi (b) rasmi (c) rasmi (d) rasmi (e) si rasmi
   (f) si rasmi (g) rasmi (h) rasmi (i) rasmi (j) rasmi
3. (a) shuleni/sanifu
   (b) muuguzi/sindano
   (j) bei/imeongezeka
   (d) sare/shule
   (e) wakulima/mavuno
   (f) vikuku/polisi
   (g) runinga/sebuleni
   (h) wanunuzi/wauzaji
4.

D	U	H	O	S	P	I	T	A	L	I	N	I
A	D	U	K	A	N	I	Z	O	B	B	Y	H
R	U	W	A	J	A	N	I	F	W	S	U	B
A	G	A	N	G	A	N	I	I	A	E	M	W
S	A	N	I	K	L	M	O	S	W	B	B	E
A	N	J	S	O	K	O	N	I	A	U	A	N
N	I	A	A	B	O	F	T	N	N	L	N	I
I	S	N	N	J	I	A	N	I	I	C	I	N
K	S	I	I	G	A	R	I	N	I	E	M	I
K	I	T	U							O	N	I

Hospitalini (rasmi)
Dukani (si rasmi)
Uwanjani (si rasmi)
Angani (si rasmi)
Sokoni (si rasmi)
Jikoni (si rasmi)
Njiani (si rasmi)
Garini (si rasmi)
Kituoni (si rasmi)
Kituoni (rasmi)
Darasani (si rasmi)
Kanisani (si rasmi)
Ofisini (rasmi)
Nyumbani (si rasmi)

Kusoma (Workbook 6, uk. 99)

1. (a) (ii) (v)
   (b) Filamu ya mauaji na ya kutisha humtia hofu na kumkosesha usingizi
   (c) Watoto kutoka familia zenye vurugu hujitenga na kukaa mbali na wenzao na kuwa katika mawazo mazito lakini watoto kutoka familia zisizokuwa na vurugu hufurahi, huchangamana na kucheza na wenzao.
   (d) Kuwaangalia na kuwahudumia kulingana na mahitaji yao; kuwapa nasaha. Tathmini usahihi wa majibu mengineyo.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 74 03/11/2022 12:52

2.

Afya mbaya ya akili	Afya nzuri ya akili
Kutazama filamu za kutisha Kulala ukiwa umechelewa Kula vyakula vilivyo na sukari nyingi Kujitenga kutoka kwa wengine Kuzozana	Kuogelea Kufanyiwa ushauri Kucheza na marafiki Kuota jua Kutazama filamu za burudani

Sarufi (Workbook 6, uk. 103)

1. (a) nyororo/gumu (b) butu/kali (c) embamba/nene
   (d) epesi/zito (e) kondefu/nene (f) fupi/refu
   (g) dogo/kubwa (h erevu/jinga (i) tulivu/tundu
   (j) kuukuu/pya
2. (a) bichi (b) nzito (c) kubwa
   (d) parefu (e) kibaya/kibovu (f) katili
   (g) katili (h) wakali (i) kipana/kinono
   (j) mgeni/mwenyeji
3. (a) Shati lake linauzwa bei **rahisi. (**<u>ghali</u>)
   (b) Nani anafurahishwa kula ndizi **mbichi? (**<u>mbivu</u>)
   (c) Je, kuna ndege mwenye macho **madogo**? (<u>makubwa</u>)
   (d) Mtu **karimu** ni mzuri ama ni mbaya? (<u>katili</u>)
   (e) Afya **mbovu** hutokana na mambo yapi? (<u>bora</u>)
   (f) Mzazi **mpole** hataki watoto wake wapotoke. (<u>mkali</u>)
   (g) Nguo **fupi** zilivaliwa harusini. (<u>ndefu)</u>
   (h) Kiatu hiki **kikubwa** ni cha nani? (<u>kidogo)</u>
   (i) Wazo **zuri** litakubaliwa na nani? <u>(baya)</u>
   (j) Ndege **nyepesi** ilipaa haraka angani (<u>nyepesi)</u>
4. (a) dogo (b) mabaya (c) jasiri (d) mwembamba
   (e) safi (f) marefu (g) mabichi (h) mrefu
   (i) baya (j) mabaya
5. Tathmini sentensi zilizo na vinyume vya vivumishi hivi;
   (a) ngumu (b) matamu (c) mpole (d) vyema
   (e) kikondefu (f) membamba (g) chafu (h) vikuukuu
   (i) kibaya
   (j)y a l i y o j a a

   Tathmini usahihi wa sentensi za mwanafunzi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 102)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

10 Kukabiliana na ugaidi

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 106)

1. (a) mwendo wa kobe, chura ni sungura, mimi ni farasi, siwezi kushindana na kinyonga (chura), aliyedhaniwa kuwa kunguru.
   (b) Tathmini usahihi wa sentensi kwa kutumia sitiari kutoka kwenye kifungu.
2. (a) alikuwa sungura
   (b) tusiwe kunguru
   (c) yeye si punda
   (d) yeye si kasuku
   (e) wewe ni mbwamwitu
   (f) yule ni simba
   (g) tusiwe fisi
3. Tathmini usahihi wa sentensi.
4. (a) Yeye ni kondoo
   (b) Wao ni mbwamwitu
   (c) Yeye ni simba
   (d) Yeye ni ndumakuwili
   (e) Dunia mwendo wa ngisi
   (f) Yeye ni mkizi
   (g) Yeye ni twiga
   (h) Watu walikuwa siafu
   (i) Sheria ni msumeno
   (j) Yeye ni chiriku

Kusoma (Workbook 6, uk. 109)

1. (a) Weka namba yako ya siri ili kufungua kifaa cha kidijitali.
   (b) Bofya faili lengwa.
   (c) Fungua faili lengwa pekee.
   (d) Funga faili unapomaliza kulitumia.
   (e) Funga kifaa cha kidijitali unapomaliza kukitumia.
   Kubali majibu mengine mradi ni hatua za kufuatwa wakati wa matumizi ya vifaa vya kidijitali.
2. (a) kweli (b) si kweli (c) si kweli (d) si kweli (e) kweli
   (f) kweli (g) kweli (h) kweli (i) si kweli (j) kweli
3. (a) Mashambulizi ya kigaidi.
   (b) Alitaka suluhu la ugaidi lipatikane haraka.
   (c) viongozi wa kidini, makundi ya vijana, wafanyabiashara, viongozi wa serikali, mashirika ya kibinafsi na makundi ya kina mama.
   (d) Kila mzazi alihitajika kupiga ripoti kwa chifu ama naibu wake kuhusu mwanawe asiye nyumbani, machifu wafahamishwe mara moja kuhusu watoto wanaosomea nje, wanaofanya kazi mijini na wanaoishi nje ya nchi waripotiwe pia, kila familia iliyo na mgeni inahitajika kutoa taarifa kuhusu anakotoka mgeni huyo na yuko hapo kwa muda gani, wenye vyumba vya kukodi pia walitakiwa kutoa habari kuhusu watu wanaoishi katika vyumba vyao, anayekodi chumba sharti atoe nakala ya kitambulisho.
   (e) Ukosefu wa kazi na pia ukosefu wa ukomavu wa akili.
   (f) Usipotatua jambo linaloenda vibaya mapema utapata hasara kubwa baadaye.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 77 03/11/2022 12:52

(g) (i) bila kutarajiwa (ii) kwa uchunguzi (iii) iliyo thabiti
(h) Tathmini majibu ya wanafunzi.

Sarufi (Workbook 6, uk. 113)

1. (a) nge, nge (b) ki (c) ngali, ngali (d) ki
   (e) nge, nge (f) ki (g) ngali, ngali (h) ki
   (i) ngali, ngali (j) nge, nge.
2. Tathmini usahihi wa sentensi.
3. (a) Ungalikimbia kwa kasi ungalimaliza wa kwanza.
   (b) Wangalifika wangalilakiwa na mwenyeji wao.
   (c) Mngalisoma kwa bidii mngalifaulu.
   (d) Ningalichelewa kuamka ningalichelewa shuleni.
   (e) Nyumba ingalijengwa vizuri ingalikuwa imara.
   (f) Ungalimpata angalikupa habari kamili.
   (g) Mngaliitwa mngaliitika.
   (h) Ningalikuwa mtiifu ningalifaulu maishani.
   (i) Wangalilalamika sana wangalipuuzwa.
   (j) Mafuta yangaliongezwa bei, nauli ingalipandishwa.
4. (a) Kuku angetaga njiani, yai lingepasuka.
   (b) Mvua ingenyesha kwa wakati wakulima wangepanda mahindi.
   (c) Waumini wangefika mapema, wangehudhuria ibada.
   (d) Mshukiwa angepatikana na hatia, angehukumiwa.
   (e) Ningekuwa mvivu, ningefutwa kazi.
   (f) Wangeimba kwa furaha, wangetuzwa.
   (g) Tungechelewa, tungekosa hotuba ya mgeni mwalikwa.
   (h) Mtoto angemtii mzazi wake angerudi nyumbani mapema.
   (i) Ng'ombe angelishwa vizuri angekamwa maziwa mengi.
   (j) Tungetubu makosa yetu tungesamehewa.
5. Tathmini usahihi wa sentensi.
6. (a) Akimwona atamwita.
   (b) Mkichelewa, mtakosa usafiri.
   (c) Ukikiri makosa yako, utasamehewa.
   (d) Nikipigiwa kura nyingi, nitashinda.
   (e) Wakulima wakitayarisha mashamba yao mapema, watapewa mbegu.
   (f) Tukidanganya tutaadhibiwa.
   (g) Akilia atasikika.
   (h) Wakitoa habari kwa polisi, gaidi huyo atakamatwa.
   (i) Akifunga bao hilo, timu yake itashinda.
   (j) Wakifika bila kuchelewa, wataandaliwa chakula.

Kuandika (Workbook 6, uk. 112)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 78 03/11/2022 12:52

11 Ushuru

Kusikiliza na kuzungumza (Workbook 6, uk. 117)

1. Mwanafunzi ajirekodi akisimulia kisa kuhusu picha aliyopewa.
2. Mwanafunzi asikilize rekodi ya masimulizi yake kuhusu picha aliyopewa. Ajitathmini iwapo alisimulia kwa ufasaha. Amchezee mzazi au rafiki yake rekodi hiyo pia atathmini masimulizi hayo.
3. Mwanafunzi amuulize mzazi au mlezi amsimulie kuhusu 'Umuhimu wa kulipa ushuru'. Mwanafunzi atathmini jinsi alivyotumia ishara za uso na mikono alipokuwa akisimulia na amuulize maswali kuhusu usimulizi wake na kisha naye aulizwe maswali na kujibu.
4. (a) kuwashirikisha wasikilizaji katika kupiga makofi
   (b) kuwauliza maswali
   (c) kuwashirikisha katika kuimba
   (d) kuwashirikisha katika kucheza
   (e) kuwashirikisha katika kuitikia.

Kusoma (Workbook 6, uk. 118)

1. Kulipa ada fulani kwa serikali kwa kufanya biashara au kutoa huduma yoyote inayoleta mapato.
2. Ni muhimu kwa kila mwananchi kulipa ushuru ili serikali ipate pesa za kuendesha shughuli zake kama vile kujenga barabara, kugharamia elimu, kulipa mishahara, kufanya mipango ya ulinzi n.k.
3. (a) mapato kutokana na biashara
   (b) ujira/mshahara
   (c) bidhaa mbalimbali zinazotumiwa na wananchi.

   Kubali majibu mengine mradi ni njia inayotumiwa na serikali kupata ushuru kutoka kwa wananchi.
4. (a) Kodi au ushuru, mikopo kutoka nje, misaada.
   (b) Ada kutokana na ujira au faida ya biashara anayofanya mtu.
   (c) Shirika la ukusanyaji ushuru KRA.
   (d) Makadirio ya mapato na mipango ya matumizi ya pesa za serikali.
5. Makadirio ya matumizi ya fedha za serikali.
6. (i) Ushuru wa mapato (ii) Ada ya leseni za kuendesha biashara
   (iii) Ada ya kuegesha magari. Kubali majibu mengine sahihi.
7. Anaweza kufungwa jela au kupigwa faini.
8. (i) kulipa wafanya kazi wake mishahara
   (ii) kujenga barabara (iii) kugharamia elimu
   (iv) kugharamia huduma za matibabu. Kubali majibu mengine sahihi.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 79 03/11/2022 12:52

9. Tathmini usahihi wa majibu.
   (i) makisio
   (ii) sehemu ya kitu
   (iii) angalia kwa makini
   (iv) eneo gatuzi
10. (a) mapato, ushuru wa forodha, bajeti, makadirio, mgao wa fedha, kwepa kulipa ushuru, hazina
    (b) Tathmini usahihi wa sentensi.

Sarufi (Workbook 6, uk 121)

1. (a) ki (b) nge, nge (c) ngali, angali (d) ki
   (e) nge, nge (f) ki (g) ngali, ngali (h) ki
   (i) ngali, ngali (j) ki
2. (a) (i) Nisingeitika usingesikia.
   (ii) Nisiponunua bidhaa kutoka nje sitalipa ushuru wa forodha.
   (iii) Wasingalishinda wasingaliimba kwa furaha.
   (iv) Usipokwepa kulipa ushuru hutatozwa faini.
   (v) Mchezaji aliyetegemewa asingepata jeraha wasingeshindwa.
   (vi) Usingalikosa kutii usingaliadhibiwa.
   (vii) Mkimbiaji asiposhinda dhahabu hatakuwa shujaa.
   (viii) Wahudumu wasingegoma, wasafiri wasingeumia.
   (ix) Watalii wasingalizuru nchini kwa wingi, fedha za serikali zisingaliongezeka.
   (x) Msingefika kwa wakati msingemuona rais wetu.
   (b) (i) Tathmini usahihi wa sentensi. (ii) Tathmini ukanushaji wa sentensi.
   (c) Tathmini usahihi wa sentensi

Ukubwa na udogo wa nomino

3. (a) (i) kikapu (ii) kinu (iii) kigae
   (iv) kiti (v) kibarua
   (b)

Wastani	Ukubwa	Udogo
Mfano: Kiti	jikiti	Kijikiti
Kiko	jikiko	Kijikiko
Kigae	jigae	Kijigae
Kinu	jikinu	Kijikinu
Kibatari	jibatari	Kijibatari
kiangulio	jiangulio	Kijiangulio
Kiongozi	jiongozi	Kijiongozi
Kiganja	jiganja	Kijiganja
Kikombe	jikombe	Kijikombe

   (c) Tathmini usahihi wa sentensi.

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 81 03/11/2022 12:52

4. (a)

Wastani	Ukubwa	Udogo
Jicho	jijicho	***Kijijicho***
Jiwe	jijiwe	***Kijijiwe***
Jino	jijino	***Kijijino***
Jimbi	jijimbi	***Kijijimbi***
Jina	jijina	***Kijijina***
Jiko	jijiko	***Kijijiko***
Jiriwa	jijiriwa	***Kijijiriwa***

(b)

Wastani	Ukubwa	Udogo
(a) Jiji	jijiji	kijijiji
(b) Jiwe	jijiwe	kijijiwe
(c) Jiko	jijiko	kijijiko
(d) Jiriwa	jijiriwa	kijijiriwa
(e) Jifu	jijifu	kijijifu
(f) Jibini	jijibini	kijijibini
(g) Jipu	jijipu	kijijipu
(h) Jina	jijina	kijijina
(i) Jimbo	jijimbo	kijijimbo
(j) Jifya	jijifya	kijijifya

(c) Tathmini usahihi wa sentensi.

(d) Tathmini usahihi wa sentensi.

Kuandika (Workbook 6, uk. 120)

Tathmini usahihi wa insha ya mwanafunzi.

Majaribio (Workbook 6, uk. 126)

Jaribio 1

1. B	2.B	3.D	4. D	5. B	6.	7. A	8.D	9.B	10. D
11. C	12.D	13. D	14. A	15. A	16.	17.	18.	19.	20. B
21. A	22. B	23.	24. D	25. D	26. C	27. B	28. A	29. C	30. B

Jaribio 11

1. D	2.A	3.B	4. B	5. C	6. C	7. A	8.C	9.D	10. C
11. B	12.A	13. B	14. A	15. C	16. B	17. D	18.A	19. D	20. B
21. C	22. C	23. D	24. B	25. A	26. D	27. A	28. C	29. D	30. A

49823_Answer Book WKB6 - BOOK.indb 82 03/11/2022 12:52